

Opinia promotorska
rozprawy doktorskiej mgr Beaty Ciecierskiej-Zajdel

Przedmiotem badań przeprowadzonych przez mgr Beatę Ciecierską-Zajdel są spółgłoski [ɛ z $\widehat{t\acute{e}}$ $\widehat{d\acute{z}}$] w wymowie studentów Uniwersytetu Warszawskiego. Temat został podjęty z uwagi na wyraźne nasilenie w ostatnich latach zjawiska modyfikacji palatalności wymienionej grupy spółgłosek, potocznie określanego jako „pieszczenie się”, „spieszczanie”, „zalotne seplenienie”, „umizgliwe seplenienie”, „mowa dziecinna”, „wymowa quasi-infantylna”. Subiektywne obserwacje potwierdzają doniesienia naukowe fonetyków, logopedów oraz nauczycieli techniki mówienia, wskazujące na zwiększającą się liczbę nieprawidłowych realizacji palatalności spółgłosek [ɛ z $\widehat{t\acute{e}}$ $\widehat{d\acute{z}}$], szczególnie w wymowie dziewcząt i młodych kobiet. Wedle dotychczasowego stanu badań, przedstawionego przez Doktorantkę w części teoretycznej dysertacji, zjawisko depalatalizacji dotyczy nie tylko kobiet, które mają ograniczoną wiedzę dotyczącą języka i nie są zobligowane do prezentowania wzorcowej artykulacji, lecz także aktorek, celebrytek, dziennikarek, a nawet studentek i wykładowczyń studiów polonistycznych. Badania te były jednak prowadzone na niewielkich grupach lub dotyczyły tylko wybranych aspektów nienormatywnej wymowy sybilantów dźwiękowo-palatalnych. Uznano zatem za zasadne przeprowadzenie szerokich, wielostronnych badań wyjaśniających rozpowszechnienie oraz przyczyny szerzenia się niezgodnych z normą realizacji. Za główny cel podjętych badań mgr Beata Ciecierska-Zajdel obrała zatem określenie częstości występowania zniekształconych realizacji spółgłosek [ɛ z $\widehat{t\acute{e}}$ $\widehat{d\acute{z}}$] oraz ustalenie czynników sprzyjających takiej wymowie.

Postępowanie badawcze zostało przez Doktorantkę głęboko przemyślane i odznaczało się wielością procedur. Badaniu poddała 937 studentów Uniwersytetu Warszawskiego, którzy w latach 2015–2019 brali udział w zajęciach emisji głosu i techniki mowy toku w odbywania specjalizacji nauczycielskiej. Główne badanie, przeprowadzone na 800-osobowej grupie, poprzedzone było pilotażem na 137 osobach. Miał on zweryfikować techniki i narzędzia badawcze. Ponieważ analiza teoretyczna, szczegółowo przedstawiona w pierwszej części rozprawy, pozwoliła na wyodrębnienie trzech grup czynników wpływających na zróżnicowanie realizacji spółgłosek dźwiękowo-palatalnych (uwarunkowania socjolingwistyczne, wewnątrzjęzykowe i indywidualne) proces badawczy również podzielony został na trzy etapy. W pierwszym etapie przeprowadzone zostało przesiewowe badanie wymowy studentów UW połączone z pozyskaniem od respondentów danych socjodemograficznych obejmujących wiek, płeć, region pochodzenia, wielkość ośrodka zamieszkania, wykształcenie rodziców, znajomość języków obcych oraz kierunek studiów. Liczba zniekształconych spółgłosek [ɛ z $\widehat{t\acute{e}}$ $\widehat{d\acute{z}}$] w wymowie poszczególnych studentów ustalona na podstawie analizy audytywnej została zestawiona z danymi socjodemograficznymi i poddana analizie statystycznej. Spośród osób biorących udział w pierwszej części badania wylosowane zostały kilkudziesięcioosobowe grupy do badania drugiego i trzeciego etapu (60 osób do badania uwarunkowań wewnątrzjęzykowych i 30 osób do szczegółowego badania logopedycznego). W etapie drugim

przeanalizowano wpływ uwarunkowań wewnątrzjęzykowych (rodzaj spółgłoski, kontekst fonetyczny, pozycja w wyrazie) na prawidłowość realizacji sybilantów dźwiękowo-palatalnych. W trzecim etapie przeprowadzono szczegółowe badanie logopedyczne służące między innymi określeniu biologicznych i funkcjonalnych uwarunkowań nienormatywnych realizacji spółgłosek [ɛ z $\widehat{t\acute{s}}$ $\widehat{d\acute{z}}$] oraz zależności nasilenia zniekształceń w ich realizacji od wymienionych czynników.

Przesiewowe badanie artykulacji, któremu poddano 770 osób, wykazało, że w mowie spontanicznej zaburzenia palatalności spółgłosek [ɛ z $\widehat{t\acute{s}}$ $\widehat{d\acute{z}}$] dotyczą 87% studentów. Przeprowadzona przez Doktorantkę analiza nasilenia zniekształceń wymowy ocenianych spółgłosek pozwoliła ustalić, że studenci z częstymi zniekształceniami stanowią 28% badanej grupy. Na podstawie oceny audytywnej zdeformowanych realizacji mgr Beata Ciecierska-Zajdel wyróżniła trzy rodzaje zaburzonej palatalności [ɛ z $\widehat{t\acute{s}}$ $\widehat{d\acute{z}}$] – (i) spółgłoski percepcyjnie zbliżone do spalatalizowanych sybilantów zębowych [sʲ], [zʲ], [tʲsʲ], [dʲzʲ], (ii) bliskie spalatalizowanym sybilantom dźwiękowym [ʃ], [ʒ], [tʃ], [dʒ] oraz (iii) realizacje silnie zdepalatalizowane, odsłuchowo niemal tożsame z [s], [z], [ts], [dz]. Analiza uzyskanych wyników wykazała bardzo ciekawą, dotychczas nieopisywaną, istotną statystycznie zależność występowania poszczególnych wariantów od płci badanego – u kobiet dominował typ [sʲ], [zʲ], [tʲsʲ], [dʲzʲ], u mężczyzn [ʃ], [ʒ], [tʃ], [dʒ].

Analiza socjolingwistycznych uwarunkowań realizacji [ɛ z $\widehat{t\acute{s}}$ $\widehat{d\acute{z}}$] wykazała zależność liczby zniekształcanych spółgłosek od płci (kobiety częściej zaburzały badane sybilanty), wieku (osoby w wieku 18–24 lata popełniały więcej błędów niż studenci starsi), wielkości ośrodka pochodzenia (osoby pochodzące ze wsi i małych miasteczek wykazywały większą skłonność do zniekształcania sybilantów w mowie spontanicznej w stosunku do studentów wychowywanych w dużych miastach) oraz stopnia znajomości języków obcych (analiza kombinacji danych socjodemograficznych wykazała, że płeć męska i dobra znajomość języków obcych to czynniki istotnie obniżające tendencję do modyfikacji). Badania nie potwierdziły natomiast wpływu fonetyki regionalnej na wymowę sybilantów dźwiękowo-palatalnych (a w przypadku studentów z województwa podlaskiego niespodziewanie zanotowano niższą od przeciętnej liczbę nieprawidłowości). Należy podkreślić, że zależność liczby zniekształcanych sybilantów dźwiękowo-palatalnych od regionu pochodzenia, wielkości ośrodka pochodzenia i poziomu znajomości języków obcych nie była dotąd przedmiotem refleksji naukowej i została przez Doktorantkę opisana po raz pierwszy. Uzyskane wyniki pozwalają zatem interpretować obserwowane zjawisko z nowych perspektyw. Analiza uwarunkowań wewnątrzjęzykowych wpływających na liczbę zaburzeń realizacji spółgłosek dźwiękowo-palatalnych wykazała zależność tendencji do zniekształceń wymowy od dźwięczności spółgłoski, sąsiedztwa samogłoskowego oraz pozycji w wyrazie. Z kolei analiza indywidualnych biologicznych uwarunkowań zniekształceń wymowy sybilantów dźwiękowo-palatalnych przez studentów UW wykazała bardzo istotny wpływ czynników anatomiczno-funkcjonalnych na skłonność do modyfikacji realizacji [ɛ z $\widehat{t\acute{s}}$ $\widehat{d\acute{z}}$]. Badanie obejmowało sześć grup potencjalnych przyczyn nieprawidłowości: czynniki anatomiczne, przebieg czynności prymarnych, sprawność aparatu artykulacyjnego, sprawność realizacji połączeń głosek, percepcję i samoświadomość wymowy oraz prawidłowość realizacji pozostałych głosek języka polskiego.

Badania przeprowadzone przez mgr Beatę Ciecierską-Zajdel w połączeniu z analizą wyników badań statystycznych pozwoliły jej sformułować wniosek, iż zróżnicowanie realizacji sybilantów dźwiękowo-palatalnych nie jest jedynie manierą wymowy, ale ma wyraźne podłoże

biologiczne (anatomiczno-funkcjonalne), podlegające dodatkowym ograniczeniom pod wpływem czynników społeczno-kulturowych (takich jak płeć, wiek, wielkość ośrodka pochodzenia czy sytuacja komunikacyjna). Powstają w związku z tym warianty wymawianiowe łatwiejsze realizacyjnie, zbliżone brzmieniowo i artykulacyjnie do innych klas spółgłosek. Za teoretyczne podstawy takiego rozumienia istoty badanego zjawiska mgr Beata Ciecierska-Zajdel trafnie przyjęła koncepcję fonologii naturalnej D. Stampe i P. Donegan, w świetle której traktowanie zestawu procesów fonologicznych aktywnych w języku jako preferencji, a nie bezwyjątkowych praw, przenosi uwagę badacza na użytkownika – na strategie behawioralne wybierane w celu panowania nad efektem dźwiękowym. Stąd w polu zainteresowania fonologii naturalnej znajdują się również niestandardowe, mniej powszechne sposoby realizacji dźwięków (np. występujące podczas nabywania języka, w zaburzeniach mowy, w mowie potocznej, niestarannej, ekspresyjnej). Koncepcję tę Doktorantka przedstawiła w niezwykle wnikliwy i zajmujący sposób w teoretycznej części rozprawy, prezentując tym samym umiejętność syntetyzowania dużej liczby problemów w spójny wywód teoretyczny wyznaczony ramą jej własnych potrzeb badawczych. Jako promotor chciałabym szczególnie docenić i podkreślić zaprezentowany w pierwszej części dysertacji wysiłek budowania niezwykle dojrzałej, teoretycznej perspektywy badań, opisującej przyjęty model teoretyczny, stosowaną notację i terminologię oraz normatywną i zaburzoną realizację sybilantów dźwiękowo-palatalnych. Wysiłek ten jest dalece satysfakcjonujący. Z kolei metodologiczna i empiryczna część rozprawy przedstawiają wielowarstwowy, głęboko przemyślany eksperyment naukowy, będący efektem wieloletnich prac pozwalających budować przedmiot badań i gromadzić wiedzę. Za imponującą uznać należy liczbę zbadanych osób. Podkreślić należy również niezwykle staranność Doktorantki w opracowywaniu wyników badań, umiejętność interpretacji danych statystycznych oraz możliwość zastosowania uzyskanej wiedzy w diagnozie i terapii logopedycznej, kształceniu logopedów, nauczycieli polonistów, jak również w edukacji medialnej i artystycznej.

Anita Lorenc